

ФАРМАЦІЯ, ПРОМИСЛОВА ФАРМАЦІЯ

УДК 615.15:316.4.063.3:613:159.9

DOI <https://doi.org/10.32689/2663-0672-2023-4-15>

Наталя БІЛОУСОВА

провізор, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри фармації Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, вул. Дорогожицька, 9, м. Київ, Україна, індекс 04112 (arinatala@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6732-426X>

Natalia BILOUSOVA

Pharmacist, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Pharmacy of the Shupyk National Healthcare University of Ukraine, 9, Dorohozhytska St, Kyiv, Ukraine, postal code 04112 (arinatala@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Білоусова Н. Інтеграція фармацевтів у процес охорони психічного здоров'я: міжнародні концепції і стратегії. *Сучасна медицина, фармація та психологічне здоров'я*. 2023. Вип. 4 (13). С. 94–103. DOI: <https://doi.org/10.32689/2663-0672-2023-4-15>

Bibliographic description of the article: Bilousova, N. (2023). Intehratsiia farmatsevtiv u okhoronu psykhnichnoho zdorovia: mizhnarodni kontseptsii i stratehii. [Integration of pharmacists into the process of protection of the mental health: international concepts and strategies]. *Suchasna medytsyna, farmatsiia ta psykholohichne zdorovia – Modern medicine, pharmacy and psychological health*, 4 (13), 94–103. DOI: <https://doi.org/10.32689/2663-0672-2023-4-15>

ІНТЕГРАЦІЯ ФАРМАЦЕВТІВ У ПРОЦЕС ОХОРОНИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я: МІЖНАРОДНІ КОНЦЕПЦІЇ І СТРАТЕГІЇ

Анотація. Постановка проблеми. Дані Всесвітньої Організації Охорони здоров'я (ВООЗ) свідчать, що на 2020 рік близько одного мільярду людей в світі мали психічні захворювання. Окремий вплив на психічний стан населення мала пандемія COVID-19. В Україні до зазначених вище проблем доєдналися проблеми, пов'язані із початком повномасштабної війни, які призвели до збільшення кількості психологічних травм, гострого та хронічного стресу, депресій, самогубств, порушень сну, комплексного посттравматичного стресового розладу та ін. До цієї категорії населення доєдналася зростаюча кількість ветеранів війни, яка станом на травень 2022 року вже оцінювалася у п'ять мільйонів, про що свідчать дані моніторингових досліджень. Дані Міністерства охорони здоров'я України свідчать, що всього 2% українського населення звертається за медичною та психологічною допомогою до фахівців відповідних галузей. Отже, можемо припустити, що велика частка українського населення, більша кількість якого перебуває у стані хронічного стресу, за допомогою звертається до фармацевтів аптек. Тому актуальною є проблема розвитку пацієнто-орієнтованої фармації, спрямованої на надання фармацевтичної допомоги пацієнтам з порушеннями психічного здоров'я. В той же час участь фармацевтичних працівників аптек у сфері питань психічного здоров'я та психосоціальної підтримки у вітчизняних наукових джерелах розглядається фрагментарно та вимагає подальшого наукового вивчення.

Метою статті є аналіз міжнародних та вітчизняних нормативно-правових документів щодо надання фармацевтичної допомоги населенню у сфері реалізації ЛЗ, які використовуються при порушеннях психічного здоров'я з подальшим визначенням місця і ролі фармацевтичних працівників у цьому процесі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Автором досліджено зарубіжні і вітчизняні концепції та стратегії розвитку системи охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки з метою визначення ролі і місця фармацевтів у системі охорони психічного здоров'я. Для цього **використано методи дослідження:** пошук наукової інформації за ключовими словами з використанням пошукових систем, наукометричних баз даних і веб-сайтів, зокрема Scopus, Web of Science, Elsevier, PubMed, Google Scholar та ін.; аналіз міжнародних стратегій і концепцій; ситуаційний і порівняльний аналіз; узагальнення; прогнозування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перспективним вбачаємо інтеграцію фармацевтів у сферу охорони психічного здоров'я відповідно до рекомендацій міжнародних організацій; вивчення та впровадження відповідних технологій фармацевтичної допомоги в системі охорони психічного здоров'я.

Ключові слова: психічне здоров'я, фармацевтична опіка, психосоціальна підтримка, належна аптечна практика, фармацевтичне забезпечення, психічні розлади.

INTEGRATION OF PHARMACISTS INTO THE PROCESS OF PROTECTION OF THE MENTAL HEALTH: INTERNATIONAL CONCEPTS AND STRATEGIES

Abstract. Problem statement. Data from the World Health Organization (WHO) indicate that by 2020, about one billion people in the world had mental illnesses. The COVID-19 pandemic had a separate impact on the mental state of the population. In Ukraine, the above-mentioned problems were joined by the problems associated with the beginning of a full-scale war, which led to an increase in the number of psychological traumas, acute and chronic stress, depression, suicides, sleep disorders, complex post-traumatic stress disorder, etc. The growing number of war veterans joined this population category, which as of May 2022 was already estimated at five million, as evidenced by monitoring research data. Data from the Ministry of Health of Ukraine indicate that only 2% of the Ukrainian population contacts specialists in the relevant fields for medical and psychological aid. So, we can assume that a large part of the Ukrainian population, most of which is in a state of chronic stress, turns to pharmacy employees for help. Therefore, the problem of developing patient-oriented pharmacy aimed at providing pharmaceutical care to patients with mental health disorders is relevant. At the same time, the participation of pharmaceutical pharmacy workers in the field of mental health and psychosocial support in domestic scientific sources is considered fragmentary and requires the further scientific study.

The purpose of the article is the analysis of international and domestic legal documents regarding the provision of pharmaceutical assistance to the population in the field of drug sales, which are used in mental health disorders, with further determination of the place and role of pharmaceutical employees in this process.

Analysis of recent research and publications. The author researched foreign and domestic concepts and strategies for the development of the mental health care system and psychosocial support in order to determine the role and place of pharmacists in the mental health care system. Research methods were used for this: searching for scientific information by keywords using search engines, scientometric databases and websites, including Scopus, Web of Science, Elsevier, PubMed, Google Scholar, etc.; analysis of international strategies and concepts; situational and comparative analysis; generalization; prognostication.

Conclusions and prospects for further research. We foresee the integration of pharmacists in the field of mental health care in accordance with the recommendations of international organizations as promising; study and implementation of appropriate pharmaceutical care technologies in the mental health care system.

Key words: mental health, pharmaceutical care, psychosocial support, Good Pharmaceutical Practice, pharmaceutical provision, mental disorders.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. За даними Всесвітньої Організації Охорони здоров'я (ВООЗ) на 2020 рік близько одного мільярду людей в світі мали психічні захворювання. Окремий вплив на психічний стан населення мала пандемія COVID-19 [40]. Згідно даних зарубіжних вчених, психічні та адиктивні порушення у населення світу становлять 7% всього глобального тягаря хвороб, вимірюваного в DALY, і 19% якості життя пацієнтів з інвалідністю [33].

В Україні до зазначених вище проблем доєдналися проблеми, пов'язані із початком повномасштабної війни з російською федерацією, які призвели до збільшення кількості психологічних травм, гострого та хронічного стресу, депресій, самогубств, порушень сну, комплексного посттравматичного стресового розладу та ін. До цієї категорії населення доєдналася зростаюча кількість ветеранів війни, яка станом на травень 2022 року вже оцінювалася у п'ять мільйонів [12].

Одночасно спостерігається, що всього 2% українського населення звертається за медичною та психологічною допомогою [10]. Причинами такої ситуації є фактори стигматизації у поєднанні із низькою платоспроможністю громадян України [27]. Отже, можемо припустити, що велика частка українського населення, яке перебуває у стані хронічного стресу, за допомогою звертається до фармацевтів аптек.

Таким чином, в контексті нашого дослідження актуалізується проблема розвитку пацієнто-орієнтованої фармації, спрямованої на надання фар-

мацевтичної допомоги пацієнтам з порушеннями психічного здоров'я. В той же час участь фармацевтичних працівників аптек у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки у вітчизняних наукових джерелах розглядається фрагментарно та вимагає подальшого наукового вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Результати аналізу наукових праць, опублікованих у наукометричних базах даних та вебсайтах Scopus, Web of Science, Elsevier, PubMed, Google Scholar та ін. за ключовими словами «психічне здоров'я», «фармацевтична допомога» свідчать про високу зацікавленість з даної проблеми зарубіжних учених: США [18], Англії [24], Австралії [20], Іспанії [28], Туреччини [37], Йорданії [22], Африки [16] та ін. Нами з'ясовано, що наукові публікації широко представлені за різними напрямками розвитку фармацевтичної допомоги населенню у сфері психічного здоров'я: відбувається впровадження в освітній процес програм надання послуг із психічного здоров'я на всіх рівнях освіти для студентів, викладачів, слухачів післядипломної освіти [21]; виділяється вивчення впливу стигми при наданні фармацевтичної допомоги [32]; виносяться на розгляд проблеми стану психічного здоров'я фармацевтів та їх вміння надавати самопомічу; акцентується увага на міжпрофесійній взаємодії лікарів і фармацевтів, інтеграції фармацевтів у сімейну медицину. Окремо зауважимо, що за результатами впровадження освітніх програм з питань психічного здоров'я у міжнародну фармацевтичну практику

фактично відбувається розширення Ролей фармацевтів відповідно до вимог GPP, відмічається позитивний вплив на скорочення стигми [14], зменшення навантаження на систему охорони здоров'я в цілому та економію бюджетних коштів [20].

Результати аналізу вітчизняних наукових праць свідчать про те, що розвитку фармацевтичної допомоги відповідно до міжнародних стандартів GPP приділяли увагу Л. Галя [1], О. Заліська [41], Г. Панфілова [5] та ін. Проблеми самолікування пацієнтів та не отриманням відповідної фармакотерапії присвячені наукові праці А. Немченко, А. Ляденко, О. Немченко [13], О. Ткачова, Л. Яковлева [19], Н. Білоусова [15]. Проте ідея розширення Ролей GPP із надання фармацевтичної допомоги пацієнтам із порушеннями психічного здоров'я є фрагментарно вивченою. В той же час, фармацевти аптек опинилися на «передовій» та мають безліч комунікацій з такими пацієнтами щодня.

Формулювання мети статті. Аналіз міжнародних та вітчизняних нормативно-правових документів щодо надання фармацевтичної допомоги населенню у сфері реалізації ЛЗ, які використовуються при порушеннях психічного здоров'я з подальшим визначенням місця і ролі фармацевтичних працівників у цьому процесі.

Виклад основного матеріалу. З метою вивчення механізмів впровадження питань психічного здоров'я у фармацевтичну практику нами проведено порівняльний та аналіз міжнародних та вітчизняних нормативно-правових документів.

Так, в Доповіді ВООЗ про психічне здоров'я у світі «Охорона психічного здоров'я: перетворення на користь всіх людей» піднімаються питання реструк-

туризації системи охорони психічного здоров'я, що передбачає низку заходів щодо покращення якості життя населення. Зазначимо, що експертами ВООЗ в галузі системи охорони психічного здоров'я розроблено комплекс дій, спрямованих на розробку нової стратегії, яка в подальшому вплине на політику охорони здоров'я (розробка нормативно-правової бази, алгоритмів надання першої допомоги, плану розвитку системи охорони психічного здоров'я), зацікавленість суспільства та імплементацію цих стратегій на місцевому рівні [30]. Окрема увага приділяється кадровому забезпеченню усіх постачальників медичних послуг, зокрема фармацевтів, які відіграють ключову роль у моніторингу станів пацієнтів згідно з міжнародними стандартами GPP в системі комунікації пацієнт – лікар – фармацевт та наданні первинної допомоги [8].

З огляду на вище зазначене, вважаємо за необхідне розглянути тлумачення терміну «Психічне здоров'я». За визначенням ВООЗ, «Психічне здоров'я – це стан психічного благополуччя, що дозволяє населенню долати стреси у житті та реалізовувати власні здібності, добре навчатися та працювати, робити свій внесок у власне суспільство». Психічне здоров'я є необхідним компонентом здоров'я та благополуччя, який становить основу особистісних та колективних здатностей приймати рішення, будувати відносини, формувати навколишній світ. Психічне здоров'я є основним правом людини та має значення для особистісного, суспільного та соціально-економічного розвитку [39].

Проаналізовані нами сайти та документи міжнародних організацій свідчать про різне тлумачення терміну «психічне здоров'я» (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз змісту поняття «Mental Health» в українському контексті

Джерело	Зміст
ВООЗ [39]	Психічне здоров'я – це стан психічного благополуччя, що дозволяє населенню долати стреси у житті та реалізовувати власні здібності, добре навчатися та працювати, вносити свій внесок у власне суспільство.
Національний інститут психічного здоров'я NIMH [35].	Психічне здоров'я – емоційне, психологічне та соціальне благополуччя.
Міжнародна Федерація фармацевтів FIP [25]	Психічне здоров'я – стан благополуччя, при якому кожна людина реалізує свій власний потенціал, може долати звичайні життєві стреси, може ефективно та плідно працювати, вносити власний внесок у своє суспільство.
Європейська організація Mental Health Europe [38].	Психічне здоров'я – це не тільки здоров'я, але й соціальні проблеми та бар'єри, з якими стикаємося, в яких умовах працюємо, живемо та наші основні права людини.
Центр громадського здоров'я МОЗ України [4]	Ментальне здоров'я – це непомітний, але водночас головний двигун людини, що дозволяє не лише повноцінно жити, а й ефективно функціонувати у суспільстві.
Кабінет Міністрів України [9]	Психічне здоров'я – стан благополуччя, при якому кожна людина може реалізувати свій власний потенціал, впоратися із життєвими стресами, продуктивно та плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти.

Відтак можна резюмувати, що у формулювання терміну «психічне здоров'я» різні міжнародні організації та українські інституції вкладають різні за змістом, а іноді і смислом значення. За результатами порівняльного аналізу маємо зазначити, що визначення психічного здоров'я в різних джерелах має тлумачення, як «стан» людини або «явище». Тому в контексті нашого дослідження будемо вважати, що «Психічне здоров'я – це стан емоційного, психологічного та соціального благополуччя, при якому кожна людина реалізує свій власний потенціал, долає життєві стреси, продуктивно та плідно працює і навчається, робить позитивний внесок у життя власної спільноти».

В свою чергу, відповіддю на Доповідь ВООЗ про психічне здоров'я у світі «Охорона психічного здоров'я: перетворення на користь всіх людей» стала публікація Міжнародної Фармацевтичної Федерації (FIP) довідника для фармацевтів «Догляд за психічним здоров'ям». У зазначеному документі акцентується увага на міждисциплінарному підході до надання необхідної допомоги пацієнтам із порушеннями психічного здоров'я. Слід зауважити, що окрема увага приділяється моделюванню інтеграції фармацевтів у наданні фармацевтичної допомоги для поліпшення психічного здоров'я, зокрема в освітньому процесі. Дані дії вимагають створення окремих освітньо-професійних програм, розроблених на компетентнісній основі, вивчення кращих фармацевтичних практик для подальшого включення в програми безперервного професійного розвитку фармацевтів [29].

Так, австралійським співтовариством фармацевтів за підтримки FIP розроблено протоколи діагностики та надання першої допомоги пацієнтам із стресовими станами та психічними розладами, що підготувало підґрунтя для інтеграції фармацевтичних працівників в галузь охорони психічного здоров'я. В документі зазначається, що в подальших перспективах розвитку охорони психічного здоров'я необхідно оцінити та оптимізувати результати допомоги, яку надають представники фармацевтичної галузі. Зауважимо, що нині австралійські протоколи діагностики та надання першої допомоги пацієнтам із гострою реакцією на стрес та психічними розладами впроваджуються в практичну діяльність фармацевтів в європейських країнах та у Великій Британії [25].

Аналіз публікацій Національного інституту психічного здоров'я NIMH (США) показав, що до розв'язання проблеми охорони психічного здоров'я в Америці залучені провідні фахівці з медичної, фармацевтичної, психологічної, соціальної та економічної галузей. В дорожній карті Стратегічного плану Національного інституту психічного здоров'я одним із пріоритетів вказано «поліпшення послуг у галузі психічного здоров'я для зміцнення громадської

охорони здоров'я» [38]. В документі визначаються пріоритетні напрями: розробка та тестування широкого спектру когнітивних та поведінкових методів профілактики та втручання. Важливу роль з надання послуг з питань психічного здоров'я відіграють фармацевтичні працівники, які займаються не тільки відпуском ЛЗ, фармацевтичною допомогою, супроводом пацієнтів, а й приймають активну участь у проведенні клінічних досліджень, профілактиці стресових розладів, про що згадується і в довіднику для фармацевтів FIP. Окрема увага приділяється психосоціальному підходу до підтримки пацієнтів із порушеннями психічного здоров'я впродовж життя. Окрім цього зазначається, що психосоціальний підхід до підтримки таких пацієнтів має відповідати концепціям, які «традиційно використовуються для різних методів втручання», а саме: терапевтичних, фармацевтичних, профілактичних та сервісних втручань в умовах суспільної практики [35].

Американський Центр прийняття рішень в охороні здоров'я також приділяє увагу фармацевтичним працівникам. У їх звітті «Фармацевт майбутнього. Розкриття потенціалу професії фармацевт для покращення догляду за пацієнтами» важливе місце посідає поведінкове та психічне здоров'я населення. В документі підкреслюється, що фармацевтичний працівник відіграє важливу роль у профілактиці стресових, депресивних та психічних порушень. У Центрі прийняття рішень вважають, що фармацевтичні працівники у комунікації з пацієнтом можуть проводити скринінг депресій та інтерпретувати тестові опитувальники. Фармацевти допомагають завчасно передбачати побічні дії на ЛЗ у пацієнтів, а також виключають поліпрагмазію, яка доволі розповсюджена та призводить до виникнення побічних реакцій і взаємодії ЛЗ [23].

Європейська фармацевтична група фармацевтів (PGEU) у дорожній карті розвитку загальної фармацевтичної практики до 2030 року наголошує на покращенні доступу населення до медичної і фармацевтичної допомоги з подальшим розвитком пацієнто-орієнтованої фармацевтичної та міжпрофесійної взаємодії фармацевт – лікар сімейної медицини – пацієнт. Окремо в документі наголошується на розширенні надання фармацевтичної допомоги у сфері скринінгу, супроводу після лікарських призначень та профілактики захворювань у пацієнтів із артеріальною гіпертензією, цукровим діабетом, порушеннями у психічному здоров'ї в загальній фармацевтичній практиці [31].

На Європейському рівні Комітетом Міністрів у березні 2020 року було прийнято Резолюцію CM/Res (2020) 3 з надання фармацевтичної допомоги в інтересах пацієнтів та служб охорони здоров'я. У Резолюції йдеться про орієнтацію фармацевтичної допомоги на певні групи пацієнтів, зокрема із психічними розладами [34].

Також зауважимо, що проблемі впровадження питань психічного здоров'я у фармацевтичну практику надання допомоги відповідно міжнародних стандартів GPP приділяється велика увага Австралійською Фармацевтичною Гільдією [17], Англійським Королівським співтовариством [36], американською Національною Асоціацією фармацевтів загальної практики [26] та іншими неурядовими зарубіжними організаціями, які вносять власні пропозиції та впливають на політику охорони психічного здоров'я.

Таким чином спостерігаємо, що розширення Ролей фармацевтів із питань психічного здоров'я та надання фармацевтичної допомоги у сфері реалізації ЛЗ відображено в міжнародних документах та порушується на світовому рівні, є актуальним у багатьох країнах світу. Також виокремлюються основні тенденції впровадження питань психічного здоров'я щодо надання фармацевтичної допомоги у сфері реалізації ЛЗ та їх вплив на політику охорони здоров'я. Аналіз нормативно-правових документів, прийнятих на світовому рівні та на рівні різних країн, а також результати діяльності національних фармацевтичних асоціацій та інституцій свідчить про розбудову стійкої пацієнтоорієнтованої системи охорони психічного здоров'я на світовому рівні, до складу якої входять фармацевти. Впровадження фармацевтичної допомоги з питань психічного здоров'я у сфері реалізації ЛЗ відбувається на рівні освітньо-професійних програм та у системі післядипломної освіти з подальшим використанням в практичній діяльності.

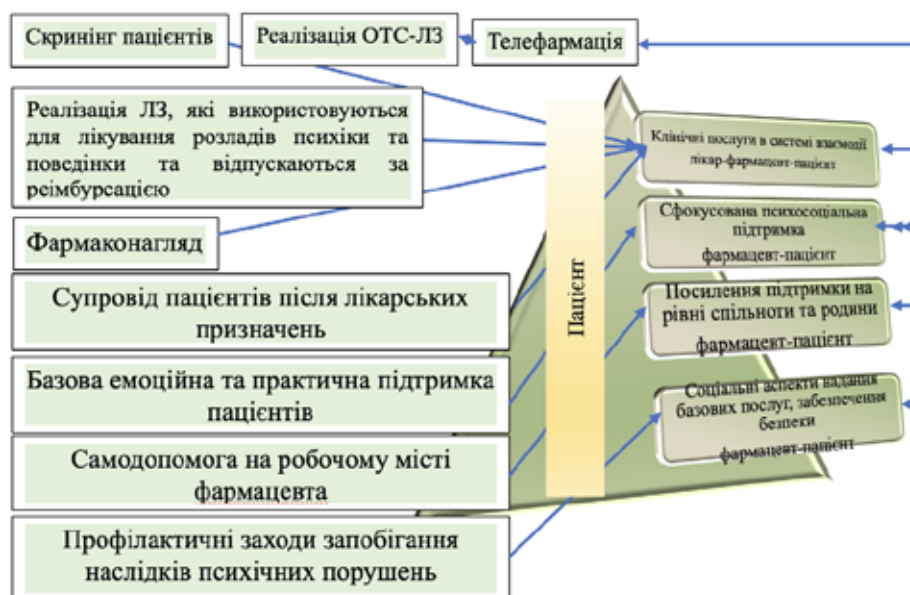
В Україні на державному рівні Верховною Радою України прийнято Концепцію розвитку охорони психічного здоров'я на період до 2030 року, яка ґрунтується на міжнародних документах. За результатами впровадження Концепції очікується зниження прямих та непрямих витрат національної економіки через втрату (часткову втрату) працездатності осіб з порушеннями психічного здоров'я; приведення українських професійних стандартів та стандартів вищої освіти у сфері охорони психічного здоров'я відповідно до міжнародних стандартів; забезпечення доступу до надання допомоги щодо «психічного здоров'я на рівні територіальних громад»; «розроблення та впровадження програм профілактики проблем психічного здоров'я»; «усунення бар'єрів доступу до реабілітаційних і соціальних послуг для осіб з психічними та інтелектуальними порушеннями». За результатами впровадження Концепції очікується зменшення рівня смертності внаслідок самогубств і нещасних випадків та ін. [9].

Окремо зазначимо, що з метою реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я на період до 2030 року та за підтримки ВООЗ і Офісу першої леді України Олени Зеленської, Міністерство

охорони здоров'я України та Міністерство освіти і науки України розпочали впровадження Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки через первинну та вторинну ланку охорони здоров'я, психологів, психотерапевтів, працівників соціальних служб. Нині спостерігається активне впровадження дій щодо питань психічного здоров'я відповідно дорожньої карти, розробленою ВООЗ «Пріоритетні багатосекторні заходи з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні під час та після війни: оперативна дорожня карта». В зазначеному документі окреслюється кількість асистентів фармацевтів та фармацевтів, які надають фармацевтичну допомогу у сфері реалізації ЛЗ, зокрема пацієнтам із порушеннями психічного здоров'я, яка перевищує 47 тис. [6]. Проте фармацевтичний сектор на разі лишається осторонь розв'язання проблеми, порушеної ВООЗ, Міжнародною Фармацевтичною Федерацією, Європейською організацією Mental Health Europe та Комітетом Міністрів Євросоюзу [4]. В той же час, за прогнозами міжнародних інституцій, висвітлених вище, країна стоїть перед викликами, спричиненими повномасштабною війною. Їх подолання сьогодні й у повоєнний час є імперативом трансформації діяльності фармацевтичних працівників у справі підвищення якості надання необхідної фармацевтичної допомоги пацієнтам із порушеннями психічного здоров'я.

Окрему увагу привертає Наказ МОЗ України «Про затвердження Протоколів фармацевтів» [7]. З огляду на порушену нами проблему із питань психічного здоров'я дані Протоколи фармацевтів містять «Протокол фармацевта при відпуску лікарських засобів без рецепта «Симптоматичне лікування стресу» та «Протокол фармацевта при відпуску лікарських засобів без рецепта «Симптоматичне лікування безсоння» слід зазначити, що за Міжнародним Класифікатором Хвороб (МКХ) десятого та одинадцятого випуску в категорії «F00 – F99» вказані вище захворювання розглядаються під іншою назвою в категорії «розлади психіки та поведінки». Наприклад, «симптоматичне лікування стресу» – «реакції на тяжкий стрес та розлади адаптації», «симптоматичне лікування безсоння» – «розлади сну неорганічної етіології» та ін. [11].

В затверджених нових Протоколах фармацевтів із надання фармацевтичної допомоги окрема увага приділяється «Відпуску за рецептом лікарських засобів для лікування серцево-судинних захворювань, які підлягають реімбурсації». Згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 27.12.2022 р. №1464 відбулося розширення Програми медичних гарантій щодо реімбурсації ЛЗ для лікування в амбулаторних умовах розладів психіки та поведінки [3]. Для розв'язання суперечності вини-

Рис. 1. Місце і роль фармацевтів у наданні фармацевтичної допомоги з питань психічного здоров'я (за автором)

кає необхідність оновлення протоколів надання фармацевтичної допомоги при відпуску за/без рецепта ЛЗ для лікування в амбулаторних умовах розладів психіки та поведінки, які підлягають реімбурсації, та ЛЗ, які відпускаються без рецепта лікаря пацієнтам з діагнозом «F00 – F99» відповідно до МКХ-10(11). Дані дії в подальшому мають призвести до єдиного розуміння між фармацевтами та лікарями різних психічних станів пацієнтів.

Отже, проаналізовані нами нормативно-правові документи, прийняті на світовому, європейському та вітчизняному рівнях, а також міжнародні стратегії і концепції, свідчать про необхідність впровадження у вітчизняну фармацевтичну практику комплексу дій із надання допомоги пацієнтам із порушеннями психічного здоров'я та визначають необхідність у подальшому розширенні ролей GPP (рис. 1).

З огляду на мету нашого дослідження, вважаємо за необхідне визначити місце і роль фармацевтів у наданні фармацевтичної допомоги з питань психічного здоров'я для подальшої розбудови стійкої пацієнто-орієнтованої системи охорони здоров'я. Відповідно «Піраміди інтервенцій Керівництва mhGAP» та дорожньої карти, розробленої ВООЗ «Пріоритетні багатосекторні заходи з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні під час та після війни: оперативна дорожня карта» фармацевти можуть приймати участь у профілактиці запобігання розладів психіки та поведінки, проводити скринінг з метою раннього виявлення таких пацієнтів та скерування їх до відповідних служб, надавати консультаційні послуги

та проводити реалізацію ЛЗ за рецептом лікаря, які відпускаються за реімбурсацією та ОТС-ЛЗ, здійснювати супроводження пацієнтів після призначень ЛЗ, проводити фармаконагляд ЛЗ, надавати базову емоційну та практичну підтримку, вміти надавати самодопомогу на робочому місці та проводити профілактичні заходи запобігання наслідків психічних порушень з використанням цифрових технологій (рис. 1).

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Вперше в українській науковій фармацевтичній простір виноситься для дослідження наукова проблема місця і ролі фармацевтів у сфері охорони психічного здоров'я.

2. За результатами аналізу міжнародних стратегій і концепцій визначена необхідність інтеграції фармацевтичних працівників зарубіжних країн у сферу охорони психічного здоров'я з подальшим розширенням ролей GPP.

3. Аналіз і систематизація міжнародних документів з питань психічного здоров'я громадян, їх подальша імплементація у вітчизняну фармацевтичну практику дає змогу стверджувати, що в сучасних умовах принципи надання фармацевтичної допомоги пацієнтам з порушеннями психічного здоров'я розширюються додатковими компетенціями фармацевтів. Це зумовлює необхідність розроблення відповідного методичного забезпечення для працівників фармації, зокрема використання цифрових технологій, навчально-методичного супроводу в системі професійної підготовки фармацевтів, а також інформаційної підтримки пацієнтів.

4. Встановлено, що для подальшого медичного та фармацевтичного супроводу пацієнтів із порушеннями психічного здоров'я є необхідність розширення науково-термінологічного апарату у контексті досліджуваної теми та створення відповідних протоколів надання фармацевтичної допомоги при відпуску не тільки безрецептурних, а й зокрема рецептурних ЛЗ, які підлягають реімбурсації.

Вважаємо за доцільне *внести пропозицію щодо інтеграції фармацевтичних працівників у сферу охорони психічного здоров'я відповідно до рекомендацій міжнародних організацій.*

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні та впровадженні відповідних технологій фармацевтичної допомоги в сфері охорони психічного здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Гала Л.О. Історичний аналіз розвитку та становлення належної клінічної практики. *Фармацевтичний часопис*. 2022. № 3. URL: <https://doi.org/10.11603/2312-0967.2022.3.13340> (дата звернення: 20.10.2023).
2. Горбунова К. 481 аптеку пошкоджено і 43 зруйновано внаслідок ворожих дій країни-агресора – Віктор Ляшко. *Щотижневик «Аптека»*. 2022. 11 лип. URL: <https://www.apteka.ua/article/640069>.
3. Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2023 році : Постанова Каб. Міністрів України від 27.12.2022 р. № 1464. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1464-2022-п#Text> (дата посилання 09.07.2023).
4. Офіс першої леді, МОЗ та партнери запускають Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. Міністерство охорони здоров'я України, 2023. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/ofis-pershoi-ledi-moz-ta-partneri-zaruskajut-nacionalnu-programu-psihichnogo-zdorov'ja-ta-psihosocialnoi-pidtrimki?preview=1>
5. Панфілова Г., Чернуха В., Юрченко Г. Фармацевтична допомога та послуга як сучасні категорійні одиниці в охороні здоров'я. С. 410–412. URL: <https://dSPACE.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/26257/1/410-412.pdf>.
6. Пріоритетні багатосекторні заходи з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні під час та після війни: оперативна дорожня карта: Дорож. карта від 05.12.2022 р. URL: https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/mhps_framework_ukraine_ukr.pdf. (дата звернення Лип 17, 2023)
7. Про затвердження протоколів фармацевта: Наказ МОЗ України від 05.01.2022 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0007282-22#Text>. (дата посилання 09.07.2023).
8. Про настанову ВООЗ та МФФ «Належна аптечна практика: Стандарти якості аптечних послуг» : наказ МОЗ України від 30.05.2013 р. № 455. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/897_009#n2.
9. Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1018-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-р#Text>. (дата посилання: 05.07.2023 р.).
10. Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги під час війни: соціологічне опитування – 2023. *Gradus Research Company. ГО «Безбар'єрність»*. URL: https://vysh.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/Dodatok_3_Gradus_Research.pdf
11. Сервіс пошуку за довідником МКХ-10. *EMIS*. URL: <https://e-mis.com.ua/mkx-10> (дата посилання: 05.07.2023).
12. Україна в полум'ї війни. Огляд фармацевтичного ринку за період з лютого 2022 по квітень 2023 та сценарії подальшого розвитку. Київ : SMD, 2023. 36 с.
13. Assessment of the availability of medicines for patients with mental and behavioral disorders according to the results of a survey of physicians and pharmacists in Ukraine / A. Nemchenko et al. *ScienceRise: Pharmaceutical Science*. 2023. No. 3(43). P. 16–22. URL: <https://doi.org/10.15587/2519-4852.2023.281222> (дата звернення: 20.10.2023).
14. Bilousova N. A. Analysis of the shortest light practices in the professional training of pharmacists in mental health nutrition. *The concept of modern pharmacy and medicine in Ukraine and EU countries*. 2023. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-349-1-17> (дата звернення: 20.10.2023).
15. Bilousova N. A., Chuiko O. V. Mental health of citizens of Ukraine: expanding the roles of Good Pharmaceutical Practice. *The concept of modern pharmacy and medicine in ukraine and eu countries*. 2023. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-349-1-12> (дата звернення: 20.10.2023).
16. Community pharmacy and the extended community pharmacist practice roles: The UAE experiences. *Saudi Pharm J*. 2016. Vol. 24, no. 5. P. 563–570. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jsps.2015.03.023>.
17. Community Pharmacy Roadmap Program Development Template: The Pharmacy Guild of Australia. 4 p. URL: https://www.guild.org.au/_data/assets/pdf_file/0021/5493/mental-illness-services.pdf. (Accessed Jul 18, 2023).
18. Community-Based Pharmacy Practice Innovation and the Role of the Community-Based Pharmacist Practitioner in the United States / J.-V. Goode et al. *Pharmacy*. 2019. Vol. 7, no. 3. P. 106. URL: <https://doi.org/10.3390/pharmacy7030106> (дата звернення: 20.10.2023).
19. Comparative analysis of the consumption of antidepressants in Ukraine, Estonia and Norway / O. Tkachova et al. *ScienceRise: Pharmaceutical Science*. 2023. No. 3(43). P. 23–30. URL: <https://doi.org/10.15587/2519-4852.2023.281833> (дата звернення: 20.10.2023).
20. Effectiveness of contact-based education for reducing mental illness-related stigma in pharmacy students / S. B. Patten et al. *BMC Medical Education*. 2012. Vol. 12, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1186/1472-6920-12-120> (дата звернення: 20.10.2023).
21. Establishing the role of the pharmacist in mental health: Implementing Mental Health First Aid into the doctor of pharmacy core curriculum / A. Frick et al. *Currents in Pharmacy Teaching and Learning*. 2021. Vol. 13, no. 6. P. 608–615. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cptl.2021.01.027> (дата звернення: 20.10.2023).

22. Gaps in pharmaceutical care for patients with mental health issues: A cross-sectional study / A. Akour et al. *International Journal of Clinical Pharmacy*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1007/s11096-022-01391-x> (дата звернення: 20.10.2023).
23. George Van Antwerp [et al.]. The pharmacist of the future. Unlocking the profession's potential to improve patient care. *Deloitte Insights*, 2021. URL: <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/health-care/future-of-pharmacists.html>. (дата посилання: 06.07.2023).
24. Kamal L., Jacob S. A. Pharmacists' Experiences, Perceptions, and Attitudes towards Suicide and Suicide Prevention: A Scoping Review. *Pharmacy*. 2023. Vol. 11, no. 1. P. 25. URL: <https://doi.org/10.3390/pharmacy11010025> (дата звернення: 20.10.2023).
25. Mental health care: A handbook for pharmacists. FIP. Netherlands : International Pharmaceutical Federation, 2022. 87 p. URL: <https://www.fip.org/file/5212>. (дата посилання: 04.07.2023)
26. Mental Health First Aid. USA: National Community Pharmacists Association, 2023. URL: <https://ncpa.org/mental-health-first-aid>. (accessed Jul 18, 2023).
27. Mental Health in Ukraine. Kyiv : OCHA, 2023. 70 p. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/mental-health-ukraine-april-2023>.
28. Mental health training programs for community pharmacists, pharmacy staff and students: A systematic review / C. Crespo-Gonzalez et al. *Research in Social and Administrative Pharmacy*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1016/j.sapharm.2022.06.006> (дата звернення: 20.10.2023).
29. Mental health. Key facts. Concepts in mental health. Geneva : WHO, 2022. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response>. (дата посилання: 04.07.2023).
30. Pharmacist-led mental health care during the COVID-19 pandemic and beyond. FIP, 2021. 1 p. URL: <https://events.fip.org/previous-fip-digital-events/?event=755>.
31. Pharmacy 2030: A Vision for Community Pharmacy in Europe. Belgium: *Pharmaceutical Group of the European Union*, 2019. 20 p. URL: https://www.pgeu.eu/wp-content/uploads/2019/03/Pharmacy-2030_A-Vision-for-Community-Pharmacy-in-Europe.pdf.
32. Pharmacy Technicians, Stigma, and Compassion Fatigue: Front-Line Perspectives of Pharmacy and the US Opioid Epidemic / A. Cernasev et al. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021. Vol. 18, no. 12. P. 6231. URL: <https://doi.org/10.3390/ijerph18126231> (дата звернення: 20.10.2023).
33. Rehm J., Shield K. D. Global Burden of Disease and the Impact of Mental and Addictive Disorders. *Current Psychiatry Reports*. 2019. Vol. 21, no. 2. URL: <https://doi.org/10.1007/s11920-019-0997-0> (дата звернення: 20.10.2023).
34. Resolution CM/Res (2020)3 on the implementation of pharmaceutical care for the benefit of patients and Health services: Resolution no. CM/Res (2020)3. URL: <https://rm.coe.int/09000016809cdf26>
35. The National Institute of Mental Health Strategic Plan. Goal 4: Advance Mental Health Services to Strengthen Public Health: Strategic Plan of 20.05.2023. URL: <https://www.nimh.nih.gov/about/strategic-planning-reports/goal-4-advance-mental-health-services-to-strengthen-public-health>.
36. The Role of Pharmacy in Mental Health wellbeing. Great Britain: Royal Pharmaceutical Society, 2022. URL: <https://www.rpharms.com/recognition/all-our-campaigns/policy-a-z/the-role-of-pharmacy-in-mental-health-and-wellbeing>. (accessed Jul 18, 2023).
37. Toklu H. Z., Hussain A. The changing face of pharmacy practice and the need for a new model of pharmacy education. *Journal of Young Pharmacists*. 2013. Vol. 5, no. 2. P. 38–40. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jyp.2012.09.001> (дата звернення: 20.10.2023).
38. Transforming the understanding and treatment of mental illnesses. Caring for Your Mental Health. National Institute of Mental Health, 2022. 1 p. URL: <https://www.nimh.nih.gov/health/topics/caring-for-your-mental-health>. (дата посилання: 04.07.2023).
39. WHO. World mental health report: transforming mental health for all. Executive summary. Geneva: World Health Organization; 2022. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.
40. World Mental Health Day: an opportunity to kick-start a massive scale-up in investment in mental health. WHO. URL: <https://www.who.int/news/item/27-08-2020-world-mental-health-day-an-opportunity-to-kick-start-a-massive-scale-up-in-investment-in-mental-health>.
41. Zaliska [et al.]. Health impacts of the Russian invasion in Ukraine: need for global health action. *The Lancet*. 2022. Vol. 399, no. 10334. P. 1450–1452. URL: [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(22\)00615-8/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(22)00615-8/fulltext).

References:

1. Hala, L. O. (2022). Istorychnyi analiz rozvytku ta stanovlennia nalezhnoi klinichnoi praktyky. *Farmatsevychnyi chasopys*, (3). doi:10.11603/2312-0967.2022.3.13340
2. K. Horbunova (2022). 481 apteku poshkodzheno i 43 zruinovano vnaslidok vorozhykh dii krainy-ahresora – Viktor Liashko. *Apteka*, № 16/17. Retrieved from <https://www.apteka.ua/article/640069> (date of access: 05.07.2023)
3. Kabinet Ministriv Ukrainy (2022). Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 27.12.2022 r. № 1464 «Deiaki pytannia realizatsii prohramy derzhavnykh harantii medychnoho obsluhovuvannia naseleння u 2023 rotsi». Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1464-2022-p#Text>
4. MOZ Ukrainy (2023). Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy: «Ofis pershoi ledi, MOZ ta partneri zapuskaiut Natsionalnu prohramu psykhičnogo zdorovia ta psykosotsialnoi pidtrymky». Retrieved from <https://moz.gov.ua/article/news/ofis-pershoi-ledi-moz-ta-partneri-zapuskajut-nacionalnu-programu-psihičnogo-zdorovja-ta-psihosotsialnoi-pidtrimky?preview=1>

5. Panfilova H., Chernukha, H. Yurchenko. (2023). Farmatsevtichna dopomoha ta posluha yak suchasni katehoriini odyntysi v okhoroni zdorovia Retrieved from <https://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/26257/1/410-412.pdf>. (date of access: 25.07.2023).
6. VOOZ (2022). Priorytetni bahatosekturni zakhody z psykhnichnoho zdorovia ta psykosotsialnoi pidtrymky v Ukraini pid chas ta pislia viiny: operatyvna dorozhnia karta Retrieved from https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/mhpss_framework_ukraine_ukr.pdf.
7. MOZ Ukrainy (2022). Nakaz MOZ Ukrainy vid 05.01.2022 r. № 7 «Pro zatverdzhennia protokoliv farmatsevtva». Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0007282-22#Text>.
8. MOZ Ukrainy (2013). Nakaz MOZ Ukrainy vid 30.05.2013 r. № 455 «Pro nastanovu VOOZ ta MFF «Nalezha aptechna praktyka: Standarty yakosti aptechnykh posluh» Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/897_009#n2.
9. Kabinet Ministriv Ukrainy (2017). Rozporiadzhennia KMU vid 27.12.2017 r. № 1018-r. «Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku okhorony psykhnichnoho zdorovia v Ukraini na period do 2030 roku». Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-r#Text>.
10. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy (2023). Gradus Research Company. HO «Bezbariernist». Psykhichne zdorovia ta stavlennia ukrainsiv do psykholohichnoi dopomohy pid chas viiny: sotsiolohichne opytuvannia. Heal Traumas International (2023). Mental Health in Ukraine. P.70. Retrieved from <https://reliefweb.int/report/ukraine/mental-health-ukraine-april-2023> (date of access: 20.07.2023).
11. EMIC (2023). Servis poshuku za dovidnykom MKKh-10 Retrieved from <https://e-mis.com.ua/mkx-10>.
12. Zvit SMD (2023). Ukraina v polumi viiny. Ohliad farmatsevtichnoho rynku za period z liutoho 2022 po kviten 2023 ta stsensarii podalshoho rozvytku.
13. Nemchenko, A., Lyadenko, A., Nemchenko, O., & Lebed, S. (2023). Assessment of the availability of medicines for patients with mental and behavioral disorders according to the results of a survey of physicians and pharmacists in Ukraine. *ScienceRise: Pharmaceutical Science*, 3(43), 16–22. <https://doi.org/10.15587/2519-4852.2023.281222>
14. Bilousova, N. A. (2023). Analysis of the shortest light practices in the professional training of pharmacists in mental health nutrition. *The concept of modern pharmacy and medicine in Ukraine and EU countries*. Baltija Publishing. doi:10.30525/978-9934-26-349-1-17
15. Bilousova, N. A., & Chuiko, O. V. (2023). Mental health of citizens of Ukraine: Expanding the roles of Good Pharmaceutical Practice. *Y The concept of modern pharmacy and medicine in Ukraine and EU countries*. Baltija Publishing. doi:10.30525/978-9934-26-349-1-12
16. Sadek [etal.] (2016). Community pharmacy and the extended community pharmacist practice roles: The UAE experiences. *Saudi pharmaceutical journal*. Vol. 24(5). P. 563–570. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27752229/>.
17. The Pharmacy Guild of Australia (2023). Community Pharmacy Roadmap Program Development Template. P.4. Retrieved from https://www.guild.org.au/_data/assets/pdf_file/0021/5493/mental-illness-services.pdf. (Accessed Jul 18, 2023).
18. Goode, J.-V., Owen, J., Page, A., & Gatewood, S. (2019). Community-Based Pharmacy Practice Innovation and the Role of the Community-Based Pharmacist Practitioner in the United States. *Pharmacy*, 7(3), 106. <https://doi.org/10.3390/pharmacy7030106>
19. Tkachova, O., Iakovlieva, L., Gerasymova, O., Butko, Y., & Kovalenko, L. (2023). Comparative analysis of the consumption of antidepressants in Ukraine, Estonia and Norway. *ScienceRise: Pharmaceutical Science*, 3(43), 23–30. <https://doi.org/10.15587/2519-4852.2023.281833>
20. Patten, S. B., Remillard, A., Phillips, L., Modgill, G., Szeto, A. C., Kassam, A., & Gardner, D. M. (2012). Effectiveness of contact-based education for reducing mental illness-related stigma in pharmacy students. *BMC Medical Education*, 12(1). <https://doi.org/10.1186/1472-6920-12-120>
21. Frick, A., Osa, L., Ngo, S., Anksorus, H., Williams, C. R., Rodgers, P. T., & Harris, S. (2021). Establishing the role of the pharmacist in mental health: Implementing Mental Health First Aid into the doctor of pharmacy core curriculum. *Currents in Pharmacy Teaching and Learning*, 13(6), 608–615. <https://doi.org/10.1016/j.cptl.2021.01.027>
22. Akour, A., Halloush, S., Nusair, M. B., Barakat, M., Abdulla, F., & Al Momani, M. (2022). Gaps in pharmaceutical care for patients with mental health issues: A cross-sectional study. *International Journal of Clinical Pharmacy*. <https://doi.org/10.1007/s11096-022-01391-x>
23. George Van Antwerp (2021). The pharmacist of the future. Unlocking the profession's potential to improve patient care. *Deloitte Insights*. Retrieved from <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/health-care/future-of-pharmacists.html>.
24. Kamal, L., & Jacob, S. A. (2023). Pharmacists' Experiences, Perceptions, and Attitudes towards Suicide and Suicide Prevention: A Scoping Review. *Pharmacy*, 11(1), 25. <https://doi.org/10.3390/pharmacy11010025>
25. FIP (2022). Mental health care: A handbook for pharmacists. Netherlands. P. 87. Retrieved from <https://www.fip.org/file/5212>.
26. National Community Pharmacists Association (2023). Mental Health First Aid. USA. Retrieved from <https://ncpa.org/mental-health-first-aid>.
27. Heal Traumas International (2023). Mental Health in Ukraine: OCHA. P. 70 p. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/mental-health-ukraine-april-2023> (date of access: 20.07.2023).
28. Crespo-Gonzalez, C., Dineen-Griffin, S., Rae, J., & Hill, R. A. (2022). Mental health training programs for community pharmacists, pharmacy staff and students: A systematic review. *Research in Social and Administrative Pharmacy*. doi:10.1016/j.sapharm.2022.06.006
29. WHO (2022). Mental health. Key facts. Concepts in mental health. Geneva Retrieved from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response>.

30. FIP (2021). Pharmacist-led mental health care during the COVID-19 pandemic and beyond Retrieved from <https://events.fip.org/previous-fip-digital-events/?event=755>.
31. Pharmaceutical Group of the European Union (2019). Pharmacy 2030: A Vision for Community Pharmacy in Europe. Belgium. P.20. Retrieved from https://www.pgeu.eu/wp-content/uploads/2019/03/Pharmacy-2030_-A-Vision-for-Community-Pharmacy-in-Europe.pdf.
32. Cernasev, A., Desselle, S., Hohmeier, K. C., Canedo, J., Tran, B., & Wheeler, J. (2021). Pharmacy Technicians, Stigma, and Compassion Fatigue: Front-Line Perspectives of Pharmacy and the US Opioid Epidemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(12), 6231. doi:10.3390/ijerph18126231
33. Rehm, J., & Shield, K. D. (2019). Global burden of disease and the impact of mental and addictive disorders. *Current Psychiatry Reports*, 21(2). <https://doi.org/10.1007/s11920-019-0997-0>
34. Resolution CM/Res (2020)3 on the implementation of pharmaceutical care for the benefit of patients and Health services. Retrieved from <https://rm.coe.int/09000016809cdf26> (06.07.2023).
35. The National Institute of Mental Health (2023). The National Institute of Mental Health Strategic Plan. Goal 4: Advance Mental Health Services to Strengthen Public Health. Retrieved from <https://www.nimh.nih.gov/about/strategic-planning-reports/goal-4-advance-mental-health-services-to-strengthen-public-health>
36. Royal Pharmaceutical Society (2022). The Role of Pharmacy in Mental Health wellbeing. Great Britain. Retrieved from <https://www.rpharms.com/recognition/all-our-campaigns/policy-a-z/the-role-of-pharmacy-in-mental-health-and-wellbeing>.
37. Toklu, H. Z., & Hussain, A. (2013). The changing face of pharmacy practice and the need for a new model of pharmacy education. *Journal of Young Pharmacists*, 5(2), 38–40. <https://doi.org/10.1016/j.jyp.2012.09.001>
38. National Institute of Mental Health (2022). Transforming the understanding and treatment of mental illnesses. Caring for Your Mental Health. Retrieved from <https://www.nimh.nih.gov/health/topics/caring-for-your-mental-health>.
39. WHO (2022). World mental health report: transforming mental health for all. Executive summary. Geneva: World Health Organization. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.
40. World Mental Health Day: An opportunity to kick-start a massive scale-up in investment in mental health. (2020). Retrieved from <https://www.who.int/news/item/27-08-2020-world-mental-health-day-an-opportunity-to-kick-start-a-massive-scale-up-in-investment-in-mental-health> (date of access: 04.07.2023).
41. Zaliska (2022). Health impacts of the Russian invasion in Ukraine: need for global health action. *The Lancet*. Vol. 399(10334). P. 1450–1452. Retrieved from [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(22\)00615-8/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(22)00615-8/fulltext)